

ÇUVAŞÇADA 'EKMEK' ANLAMINDAKİ SÖZCÜK*

Klára AGYAGÁSI

Çev.: Emine YILMAZ**

Bugünkü Çuvaşçada 'ekmek' anlamına gelen sözcük *sīkīr*, *A sīkkīr*, *sīkrī*, *sīkīrī*, *Vśōkōr*, *śōkōr* biçimlerinde kullanılıyor. 1769'da yayınlanmış olan Çuvaşçanın ilk gramerinde *ЧЮКРЮ* 'ekmek' biçimi görülüyor. Sözcüğün kökeninin açıklanması konusunda pek çok öneri getirildi. Bang (1918: 6) sözcüğü **yöküz* biçiminden getiriyor, fakat önerisini kesinleştirmiyor. Räsänen (1920: 202)'in, Çuvaşça biçimleri Radloff'un Türkçe *çokeri* verisiyle birlikte bir Moğolca *cügeri* biçiminden getirmesi —ne Çuvaşça ve Türkçe sözcüklerin bağlantısı, ne de bunların Moğolcaya geri götürülmesi— kabul edilebilir. Yegorov etimolojik sözlüğünde (1964) *sīkīr* sözcüğünü Çuvaşça *sīr*- 'yoğurmak' sözcüğünden getiriyor fakat bunun şüpheli olduğunu kendi de belirtiyor. Başka bir olasılık 'mısır' anlamındaki Uygurca *cugara* sözcüğü ve onun Orta Asya'daki farklı biçimleriyle birleştirmektir. Fakat bu çözümü de sadece sesbilgisel nedenlerle yine reddetmemiz gerekiyor. Yegorov aynı yerde, ona göre Ramstedt'in Çuvaşça *sīkīr* verisiyle birleştirdiği (KCSA III, 143) Kaşgari'deki *ögür*, *yögür* 'darı' verisine gönderme yapıyor. Bu gönderme yanlıştır. İşaret edilen yerde Ramstedt, Hasan Eren'in Çuvaşça *vir* 'darı' anlamlı kelimesini tartıştığı sırada, etimolojisinin doğruluğunu kanıtlamak için Kaşgarlı'yı zikrediyor ve ne Ramstedt, ne de Hasan Eren *sīkīr* biçimiyle ilgileniyor. Son olarak Fedotov (1968: 130-131) sözcüğü tartışıyor ve *cugara* 'mısır' vb. biçimleriyle olan ilişkisine geri dönüyor.

Çuvaşça *sīkīr* ve deşikelerinin eski biçimi olarak eski Bulgar Türkçesi **çörek* biçimini tasarlıyoruz¹, krş. ET *çörek* 'a round loaf of bread' (Clauson 1972: 429), *çörekle*- 'prigotovlyat çurek, lepeški' (DTS 155), TT *çörek* 'neçto krugloye; disk; çurek, sдобnaya lepeška, hleb, kovriga hleba, karavay', Gag. *çörek* 'hleb, ispeçenniy na podu, çurek', Trkm. *çörek* 'hleb, hlebnıy; çurek (sдобnaya ili presnaya lepeška)', Kum. *çörek* 'çurek', Kklp. *şörek* 'hlebet', Özb. *çurrak* 'çurek (vid hleba)'.

Bulgar Türkçesi **çörek* sözcüğünün yaklaşık olarak 14. yüzyılda iki diyalekt biçimi

* "A csuvasban 'kenyér' jelentésű szó", *NyK* 85(2), Budapest 1983: 280-281.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

¹ V diyalektine ait veriler ilk hecenin ünlüsünü dudaksıl olarak tasarlamamızı sağlıyorlar. Bugünkü Çuvaşça biçimlerin -k- bulundurulması da sözcüğün aslında ön ünlülü olduğunu gösteriyor.

ortaya çıktı: *çöker ve *şöker. Daha sonra Çuvaşçanın gelişmiş olduğu diyalekte söz-başı ç- sızılıştı. Bunu Volga Kıpçak dilleri kesinleştiriyor: Tatarca ve Başkırtça bu sözcüğü Orta Bulgarcadan ödünç aldılar, krş. Tat. (Paasonen 1902: 53) *şökøri* [şökøri] *altı kadağ şökøri belän* 'altı funt [yarım kiloya yakın ağırlık ölçüsü] kuru ekmekle', Başk. *şökärä* 'suhar', *şökørläk, cökørläk* ay.² Orta Bulgarca *şöker biçiminden Yeni Çuvaşçada *şökir > şokır > şikır sözcüğü gelişti. Mordvince ve Çeremisçe Çuvaşça biçimi ve diyalekt değişkelerini ödünçledi, krş. Mokşa Mordvincesi *çukor*, Erza Mordvincesi *şukoro* 'lepeška' (Paasonen 1897: 50, Wichmann 1903: 94, Fedotov 1968a: 130); Çer. *sukır, sıkır* 'hleb, karavay hleba' (Lindström 1846: 86; Budenz 1864: 417; Wichmann 1953: 90; Gruzov 1964: 162; 1967: 218-219; 1968: 69; Fedotov 1968b: 61)³. Votyakça *sukırı* 'karavay, hleba' Çeremisçeden ödünçtür. Rus diyalektleri Türkçe sözcüğü iki varyantından da ödünçlediler: Genel Türkçenin herhangi bir diyalektinden *çörek* biçimini ödünçlediler ve bundan Rusça *çurek* ortaya çıktı (Vasmer IV, 386). Çuvaşçadan da *şikır* ve *şikırı* biçimlerini ödünçlediler ve bunlardan da *syukur* ve *syukırı* biçimleri ortaya çıktı (Dal' IV, 382; Dobrodomov 1974: 37-38).

Kaynaklar

- BANG, W. (1918), "Monographien zur türkischen Sprachgeschichte", *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft, Phil.-hist.Kl.*, 1918 12 Abh. 3-20.
- BUDENZ, J. (1864), "Cseremisiz tanulmányok", *NyK* 3: 397-470.
- CLAUSON, G. (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford.
- DOBRODOMOV, J.G. (1974), "Puti proniknoveniya bulgarskih elementov v slavyanskiye yaziki", *Tyurkizmi v vostočnoslavyanskij yazıkah*, Moskva.
- DTS: *Drevnetyurkskiy slovar'*, Leningrad 1969.
- FEDOTOV, M.R. (1968a), *Istoričeskiye svyazi çuvaşskogo yazıka s voljskimi i permskimi finno-ugorskimi yazıkami*, Çeboksarı.
- FEDOTOV, M.R. (1968b), *Bulgarskiy yazık i ego otnoşeniye k nekotorim finno-ugorskim yazıkam*, SFU 4.
- GRUZOV, L.P. (1964), *Fonetika dialektov mariyskogo yazıka v istoričeskom osveşçenii*, Joşkar-Ola.
- GRUZOV, L.P. (1967), "Fonetika dialektov mariyskogo yazıka v svyazi s problemoy proishojdeniya mariytsev", *Proishojdeniye mariyskogo naroda*, Joşkar-Ola.
- GRUZOV, L.P. (1968), "Voprosi istoričeskogo izmeneniya sostava soglasnih fonem mariyskogo yazıka", *Voprosi mariyskogo yazıkoznaniya*, Vıp. 2. Joşkar-Ola.
- LINDSTRÖM, J.A. (1846), "Sammling af med Finskan beslägtade ord fran de Uralska", *Altaiska och Kaukasiska språken*, Suomi.
- PAASONEN, H. (1897), "Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen", *JSFOu* 15.
- PAASONEN, H. (1902), "Zur tatarischen Dialektenkunde", *KSz.* 45-54.
- RÄSÄNEN, M. (1920), "Die Tschuwasischen Lehnwörter im Tscheremissischen", *MSFOu* 48.
- VASMER, M. (1986), *Etimologičeskiy slovar' russkogo yazıka, Perevod s nemetskogo i dopolneniya* O.N. Trubaçova, Moskva.
- WICHMANN, Y. (1903), "Die Tschuwasischen Lehnwörter in den permischen Sprachen", *MSFOu* 21.
- WICHMANN, Y. (1953), *Tscheremissische Texte mit Wörterverzeichnis und ungrammatikalischen Abriß*, Helsinki.
- YEGOROV, V.G. (1964), *Etimologičeskiy slovar' çuvaşskogo yazıka*, Çeboksarı.

² Kıpçak dillerindeki anlamlar ikincildir, Rusça *suhari* 'kuru ekmek, bisküvi' etkisiyle olduğu kesindir (Rus. *suhar'* I. Vasmer III, 813).

³ Çeremisçe kaynakları toplamama yardım ettiği için Tibor Mikola'ya teşekkürlerimi bildiriyorum.